

בין שני קיבוצים

פרויקט תכנון שכונה זמנית עבור קהילת בארי, בקיבוץ חצרים

אדריכלית נוף יעל בר-מאור, מעצבת אורבנית שי בקל

רקע - קשר היסטורי בין בארי וחצרים

במוצאי יום כיפור, 1946, הוקמו בין לילה אחד עשר ישובים בצפון הנגב, המכונים "אחת עשרה הנקודות". הם הוקמו על ידי קבוצות שיתופיות שהיו גרעינים התיישבותיים, על רקע ההגבלה שהטילה ממשלת המנדט הבריטי על מכירת קרקעות ליהודים, ועל רקע שאלת קביעת גבולות חלוקת הארץ. הקמתם משקפת מצב שבו התארגנות חברתית-מרחבית מגויסת למטרה לאומית-מדינית, בנקודת זמן היסטורית.

בין היישובים הללו נמנים הקיבוצים בארי וחצרים. את בארי הקימה קבוצת "הצופים ב" ואת חצרים הקימו חברי קבוצת "הצופים ג". שני הקיבוצים הינם עד היום קיבוצים שיתופיים, על כל המשתמע מכך מבחינה כלכלית וקהילתית.

שני הקיבוצים חגגו ב-6 באוקטובר 2023, שבעים ושבע שנים להיווסדם. למחרת, כידוע, הכל התהפך.

ערבות הדדית בין קהילות

מתקפת הטרור שהתרחשה ב-7 באוקטובר, הכניסה את החברה הישראלית לאבל כבד ולתחושה שאנו נמצאים במצב חרום לאומי. ההלם הראשוני התחלף מהר מאד ברצון לפעול ולעשות משהו למען מפוני יישובי הנגב המערבי והקהילות שנפגעו.

בתוך התנועה הקיבוצית התארגנו מיד "קיבוצים מארחים" ויוזמות של תמיכה הדדית. קיבוץ חצרים יום הקמה של שכונת מגורים חדשה, בשטח המיועד לפיתוח עתידי במסגרת תב"ע המקודמת בימים אלה, והזמין את קיבוץ בארי להשתכן בה. קיבוץ בארי, ערך הצבעה בקרב חבריו והחליט להיענות ליוזמה ולקחת בה חלק פעיל. כך החל התהליך "מלמטה", כיוזמה בין הקהילות, עוד בטרם הגופים הרשמיים של המדינה לקחו עליו חסות, ואף לפני שהוקם המנגנון המאפשר זאת.

צו השעה דרש התארגנות מיידית וכבר באמצע אוקטובר החלו לעמוד על התוכניות, כאדריכלי הנוף של הפרויקט. את הצוות האינטר-דיסציפלינרי מוביל מהרגע ראשון אדריכל יובל יסקי. בניגוד למסלול המוכר של תכנון שכונות חדשות, שבו יוצאים לדרך עם פרוגרמה ברורה, בפרויקט זה הנחות היסוד נוסחו והתבררו תוך כדי תנועה.

ההיסטוריה חוזרת

בשנת 2010, במסגרת הביאנלה לאדריכלות בונציה, ערכו האדריכל יובל יסקי ואוצרת האמנות גליה בר-אור, תערוכה תחת הכותרת "הקיבוץ, אדריכלות בלא תקדים". מתוך החומרים הארכיוניים, שהוצגו בתערוכה ורוכזו בספר-קטלוג המאלף

▲ תכנית השכונה הזמנית לקהילת בארי בחצרים, מתוכננת כקיבוץ שיתופי עם הפונקציות הציבוריות במרכז ושלד נופי המאורגן על בסיס רשת של שבילי הולכי רגל. מקור: ברבים אדריכלות נוף

שנלווה לה, בולט היסוד התקדימי בתכנון הקיבוצים הראשונים. בראשית הדרך לא היתה סיטואציה זהה שניתן היה להתבסס עליה כמודל.

עם הזמן, התפתח אותו "ניסוי חברתי מרחבי" שנקרא הקיבוץ, תכנונו השתכלל לכדי מודל תכנוני מובהק ומוגדר.

אלא שהעת הזו הביאה אותנו שוב, כמאה שנים אחרי הקמת הקיבוצים הראשונים, להתמודדויות שאין להן תקדים.

שנלווה לה, בולט היסוד התקדימי בתכנון הקיבוצים הראשונים. בראשית הדרך לא היתה סיטואציה זהה שניתן היה להתבסס עליה כמודל.

עם הזמן, התפתח אותו "ניסוי חברתי מרחבי" שנקרא הקיבוץ, תכנונו השתכלל לכדי מודל תכנוני מובהק ומוגדר.

אלא שהעת הזו הביאה אותנו שוב, כמאה שנים אחרי הקמת הקיבוצים הראשונים, להתמודדויות שאין להן תקדים.

▲ עבודות הפיתוח לשכונה המיועדת עבור קהילת בארי, בחצרים. צילום: ברבים אדריכלות נוף, ינואר 2024

- זמניות - השכונה החדשה תהווה מעין "קיבוץ זמני" הכולל את כל הפונקציות השיתופיות: חדר אוכל, כיתות גן, חינוך לא פורמלי, מרפאה וכמובן "הדשא הגדול". מדובר במעין שיקוף של כל מה שקיים ב"קיבוץ המקור" שאינו מהווה תחליף לו. המטרה, בסופו של דבר, היא לחזור הביתה, לבארי.
- מהירות וגמישות - הצורך הדחוף במתן מענה למגורים, משפיע באופן ישיר על כלל השיקולים התכנוניים. פישוט תהליכי בנייה, זמינות חומרים ומהירות ביצוע, חייבים להילקח בחשבון בכל הכרעה תכנונית.
- חשיבה על "היום שאחרי" - טביעת הרגל שתישאר לאחר שהשכונה הזמנית תסיים את תפקידה, מתוכננת כבר עכשיו. שאלות כגון: מה עתיד להישאר ומה יושב לקדמותו, מגדירות סוגיות תכנוניות כגון: חומרות, פריסת תשתיות, תוואי שבילים וכו'.

תוכנית הנוף

השכונה החדשה - הקיבוץ הזמני, מתוכננת בדופן המערבי של קיבוץ חצרים, בשטח פתוח של כמאתיים דונמים, וצפויה להכיל כשלוש מאות יחידות דיור, בגדלים שונים. במרכזה, לב ציבורי הכולל את חדר האוכל ובחזיתו - "הדשא הגדול", מבני חינוך הגיל הרך, גן משחקים ומבני שירות לקהילה.

התנועה הרגלית (בשילוב אופניים וקלנועיות) מגדירה את השלד של השכונה, בעוד התנועה הרכבית נשארת בהיקף. רשת השבילים מבוססת על גריד שבו השבילים כביוון מזרח-מערב הינם המשכיים לצידי התנועה הראשיים הקיימים בקיבוץ חצרים, ושבילים בכיוון צפון-דרום מהווים שבילים ראשיים במערך הפנים-שכונתי.

תוכנית השבילים מסווגת אלו שבילים מוגדרים כשבילי קבע ועל כן יבנו מבטון, בדומה לשפה

▲ קיבוץ חצרים - 2023, טרום בניית השכונה החדשה. (למעלה), ועם "הקיבוץ הזמני" לקהילת בארי - המצוי בבניה בימים אלו. מקור: ברבים אדריכלות נוף

ומדרונות מיוצבים באמצעות צמחיה. אלו ניתנים לפירוק ו/או שימוש חוזר בעתיד.

תכנון הצמחיה מאזן בין רצון לתת ביטוי למאפייני הגן הקיבוצי על מדשאותיו, לבין הסתכלות סביבתית ואקונומית של פיתוח בסביבה מדברית. בהתחשב במאפיין הזמני של הפיתוח, הגינון האינטנסיבי רוכז במספר מוקדים ציבוריים, בעוד שיתרת השטח תפותח באופן אקסטנסיבי.

לסיום

ברצוננו להודות לקיבוץ חצרים ולקיבוץ בארי על האמון ועל האפשרות לשבת סביב שולחן התכנון ולשרטט יחד מרחב שאין לו תקדים.

העיצובית המאפיינת את חצרים, ואלו שבילים הינם זמניים ולפיכך יסללו מאספלט ויפורקו בבוא העת.

הפריסה המרחבית נשענת על המורפולוגיה של השטח מתוך הצמדות ככל הניתן לטופוגרפיה הקיימת. האסטרטגיה של קביעת המפלסים נועדה להגיע לאיזון בין חפירה למילוי, ולהימנע מתלות בהבאת כמויות עפר גדולות מבחוץ. כמו כן, נעשה מאמץ לשמירת עצים קיימים והתחשבות בערוצי ניקוז נגר טבעיים.

במקומות בהם נדרש תימוך קרקע לצורך פילוס מגרשים, יעשה שימוש משולב של מסלעות

צוות התכנון של השכונה הזמנית לקהילת בארי בחצרים, משרד ברבים אדריכלות נוף:

יעל בר-מאור, אדריכלית נוף ומעצבת אורבנית ואמיר שרמן, ארגונום ומתכנן נוף, בעלים שותפים במשרד ותמר שושן, אדריכלית ואחראית פרויקט.